

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-6-2>

УДК 338.1:338.439

JEL D10, D20, D30, Q10

В. П. Гмиря

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
підприємництва та маркетингу Черкаського державного
бізнес-коледжу, м. Черкаси

e-mail: viktoryagmirya@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3070-0158>

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК ГОЛОВНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Проблема продовольчої безпеки є однією з найважливіших світових проблем сьогодні. Зростання цін на продовольчу продукцію в умовах світової фінансової кризи призвело до того, що продукти харчування стали недоступними для багатьох сімей, особливо в країнах, що розвиваються. Криза продемонструвала недієздатність світової продовольчої системи. Особлива роль у системі чинників продовольчої безпеки належить якісним показникам, що робить можливим визначення рівня явищ, що характеризують продовольчу безпеку, і зіставлення стану продовольчої безпеки в різних регіонах незалежно від міжрегіональних відмінностей у структурі та рівні виробництва і споживання продовольства. Для вирішення означеної проблеми стає актуальним питання підтримки аграрних виробників з боку держави шляхом фінансування, а також організації співробітництва між науковими установами та аграрним бізнесом щодо ефективного розвитку аграрного сектору країни.

Ключові слова: продовольча безпека, аграрний бізнес, держава, фінансові установи, економіка, калорійність.

Hmyria V. FOOD SAFETY AS THE MAIN VECTOR OF A COUNTRY'S ECONOMIC DEVELOPMENT

Food security is one of the main goals of the agrarian and economic policy of the state. In its general form, it develops the vector of movement of any national food system to its ideal condition. In this sense, the pursuit of food security is a continuous process. At the same time, to achieve it, there is often a change in development priorities and mechanisms of agricultural policy implementation. The agrarian complex is of great socio-economic importance as it not only satisfies the needs of the population in some of the most important foodstuffs, but also reflects the standard of living in the country. It should be borne in mind that the current situation in the world is characterized, on the one hand, by the presence of a large number of starving in third world countries, on the other, by the excess production of food in developed countries, where no more than 20% of the world's population lives. Developing countries are unable to provide the population with their own foodstuffs in accordance with physiological standards, so they are forced to import it in exchange for strategic material resources, precious metals and significant political concessions. Food security is a condition in which all people of a country, at all times, have the physical, social and economic access to quantitative and nutritious food that meets their needs and is necessary for an active and healthy life. The state policy of many countries began to be built taking into account the cyclical development of the economy, including specific agricultural cycles. At the same time, in the recovery and growth phases, improving the overall economic situation does not always translate into a proportional reduction in poverty and an increase in food security - especially in developing countries. In the phases of depression and crisis, appropriate rigid measures inevitably lead to an immediate and tangible fall in these indicators.

Keywords: food security, agrarian business, the state, financial institutions, economies, calories.

Постановка проблеми. Продовольча безпека є однією з пріоритетних умов розвитку аграрної та економічної політики держави. У загальному вигляді вона створює умови для ідеального стану національної продовольчої системи країни, тому більшість країн прагнуть до цього стану та безперервно займаються питанням ефективного забезпечення свого населення продуктами харчування. При цьому для досягнення продовольчої безпеки часто відбувається зміна пріоритетів розвитку та механізмів реалізації аграрної політики.

Аграрний комплекс має величезне соціально-економічне значення, оскільки не лише задовольняє потреби населення у низці найважливіших продуктів харчування, але і відображає рівень життя в країні. Необхідно враховувати, що сучасна ситуація у світі

характеризується, з одного боку, наявністю величезної кількості голодуючих у країнах третього світу, з іншого – надлишковим виробництвом продуктів харчування в розвинених державах, де проживає не більше 20% населення планети. Країни, що розвиваються, не можуть забезпечити населення власними продовольчими товарами згідно з фізіологічними нормами харчування, тому змушені імпортувати його в обмін на стратегічні матеріальні ресурси, дорогоцінні метали та значні політичні поступки.

Тому одним з найважливіших напрямів реалізації концепції економічного розвитку будь-якої країни є завдання забезпечення продовольчої безпеки, яка генерує стабільне продовольче забезпечення, а також підтримання обсягів сільськогосподарського виробництва, що забезпечують продовольчу

незалежність. Вона залежить як від макроекономічної ситуації, ефективності суспільного виробництва та доходів населення, так і від рівня розвитку національного аграрного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень. Питанням продовольчої безпеки займалися такі видатні вітчизняні та зарубіжні науковці: Н. В. Волченко, П. І. Гайдучкий, Р. М. Кузьо, В. В. Липчук, Г. В. Сиротюк, Н. О. Шевченко та інші. У своїх доробках вони досліджували теоретичні аспекти продовольчої безпеки, її структуру, методи оцінювання. Проте низка питань залишаються невіршеними, потребуючи додаткових досліджень та розроблення шляхів та інструментів підвищення продовольчої безпеки країни як головного вектора розвитку економіки країни.

Метою статті є визначення практичних засад формування продовольчої безпеки країни. Для досягнення поставленої мети були сформовані такі завдання: визначення концептуальних засад організації продовольчої безпеки країни; обґрунтування чинників, які визначають напрями розвитку продовольчої безпеки; розроблення напрямів покращення продовольчої безпеки на основі зарубіжного досвіду.

Теоретичною та практичною основою дослідження є загальні та спеціальні методи наукового пізнання. В основу проведення дослідження були покладені такі методи: бібліографічного та термінологічного

аналізу – для інтерпретації змісту наукового поняття «продовольча безпека»; наукового узагальнення – для систематизації чинників, які впливають на формування продовольчої безпеки в країні; статистично-математичні методи – для оцінювання забезпеченості країни продовольчими товарами.

Основні результати дослідження. Продовольча безпека – це стан економіки країни, коли населення тієї чи іншої країни в кожен момент часу має фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої в кількісному відношенні поживної їжі, що відповідає їхнім потребам, і необхідній для ведення активного та здорового життя [1].

Закон України «Про продовольчу безпеку України» визначає стан продовольчої безпеки, який формується за допомогою відповідної системи індикаторів: економічна доступність харчових продуктів; рівень споживання населенням харчових продуктів; фізична доступність харчових продуктів; стійкість продовольчого ринку; природно-ресурсний потенціал та напрями його ефективного використання; ступінь незалежності продовольчого ринку; якість і безпечність харчової продукції; рівень розвитку аграрної сфери [2].

Сформовано теоретичний інструментарій ідентифікації та систему фільтрації чинників, що формують вирішальну роль у визначенні стану продовольчої безпеки країни (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники, що впливають на формуванні продовольчої безпеки країни

Кількісні чинники	Якісні чинники
Обсяги залучених інвестицій у розвиток аграрної та харчової промисловості	Маркетингова політика аграрної та харчової промисловості
Ціна реалізації продовольчої продукції	Природно-кліматичні умови для вирощування аграрної продукції
Обсяги державної підтримки аграрної та харчової промисловості	Нормативно-правове регулювання аграрної та харчової промисловості
Оподаткування аграрної та харчової промисловості	Інформаційне забезпечення аграрної та харчової промисловості
Спеціалізація виробництва	Репутація виробника аграрної та харчової промисловості
Детермінований і регулюючий фактор	Дієвість системи моніторингу аграрної та харчової промисловості

Джерело: розроблено автором за джерелами [5; 6; 8].

Чинники сформовані в дві групи – кількісні та якісні, що дозволяє визначити вплив кожного з них на формування політики продовольчої безпеки.

Особлива роль у системі чинників продовольчої безпеки належить якісним показникам, що робить можливим визначення рівня явищ, які характеризують продовольчу безпеку, і зіставлення стану продовольчої безпеки в різних регіонах незалежно від міжрегіональних відмінностей у структурі та рівні виробництва і споживання продовольства [8].

Аграрний сектор світу переживає якісно новий етап свого розвитку, пов'язаний зі структурними

змінами в сировинних і переробних галузях, посиленням транснаціоналізації процесів виробництва і споживання, модифікацією взаємодії елементів ринкового механізму, вибудовування нових умов і правил інвестування, посилення впливу норм і заходів регулювання на виробництво і обіг сільськогосподарських товарів.

Однією з характерних рис цього етапу можна вважати посилення уваги світової спільноти до проблеми погіршення продовольчої безпеки, викликаної радикальними змінами загальноекономічної кон'юнктури і стану ринку продовольства.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Досить довго існував підхід до поліпшення продовольчої безпеки домашніх господарств і посилення заходів щодо ліквідації недоїдання на основі комплексних соціально-економічних, національних заходів за втручання світової спільноти лише в надзвичайних випадках. У період останньої аграрної кризи такий підхід зазнав змін у напрямі глобального та багатостороннього регіонального реагування на виклики продовольчої безпеки.

Формування та модифікація цих тенденцій не були безконфліктними. Особливо спірними були та залишаються питання регулюючої ролі держави (і особливо груп держав) щодо продовольчої безпеки, використання видів і обсягів допомоги, впливу некомерційних поставок продовольчих товарів на ринок.

Безумовно, на сучасний стан глобальної та регіональної продовольчої безпеки передусім вплинуло відображення тенденцій аграрної та загальноекономічної криз, що проявилось в тривалому підвищенні цін на продовольчі товари та збільшенні ступеня їх волатильності, що викликає особливі побоювання світової спільноти.

Погіршує стан продовольчої безпеки світу регулювання, яке не відповідає інтересам великої кількості дрібних виробників. За існування загальносвітової тенденції до лібералізації світової торгівлі продовольчими товарами регулювання ринку стає все більш різноманітним і складним. З'являються нові мотивації до посилення його норм, засновані на об'єктивних особливостях розвитку ринку, що призводить до загострення продовольчої проблеми. На

національному рівні запроваджуються заходи, що обмежують зовнішню торгівлю з метою захисту національних виробників і споживачів. Посилення аграрного протекціонізму відзначено у всіх регіонах світу.

Державна політика багатьох країн стала будуватися з урахуванням циклічного розвитку економіки, в тому числі специфічних сільськогосподарських циклів. Зауважимо, у фазах похваллення і зростання поліпшення загального економічного становища не завжди перетворюється на пропорційне зниження бідності і зростання показників продовольчої безпеки, особливо в країнах, що розвиваються. У фазах же депресії і кризи відповідні жорсткі заходи неодмінно призводять до негайного та відчутного падіння цих показників.

Спостерігається також зниження темпів приросту інвестицій в аграрний сектор, а у низці країн – і зниження капіталовкладень в абсолютному вираженні. При цьому змінюється галузева структура інвестицій на користь галузі переробки та надання послуг (на противагу виробництву сировинних продовольчих товарів).

В Україні продовольча безпека характеризується низкою показників, які за 1990-2018 рр. значно скоротилися.

Добова енергетична цінність раціону українця у 2018 р. залишилася практично на рівні попереднього року та склала 2706 ккал (у 2017 р. – 2707 ккал). При цьому калорійність раціону на 8% вища, ніж визначений гранично допустимий рівень для цього показника – 2500 ккал, проте на 9% є нижчою, ніж у 2013 р. (рис. 1).

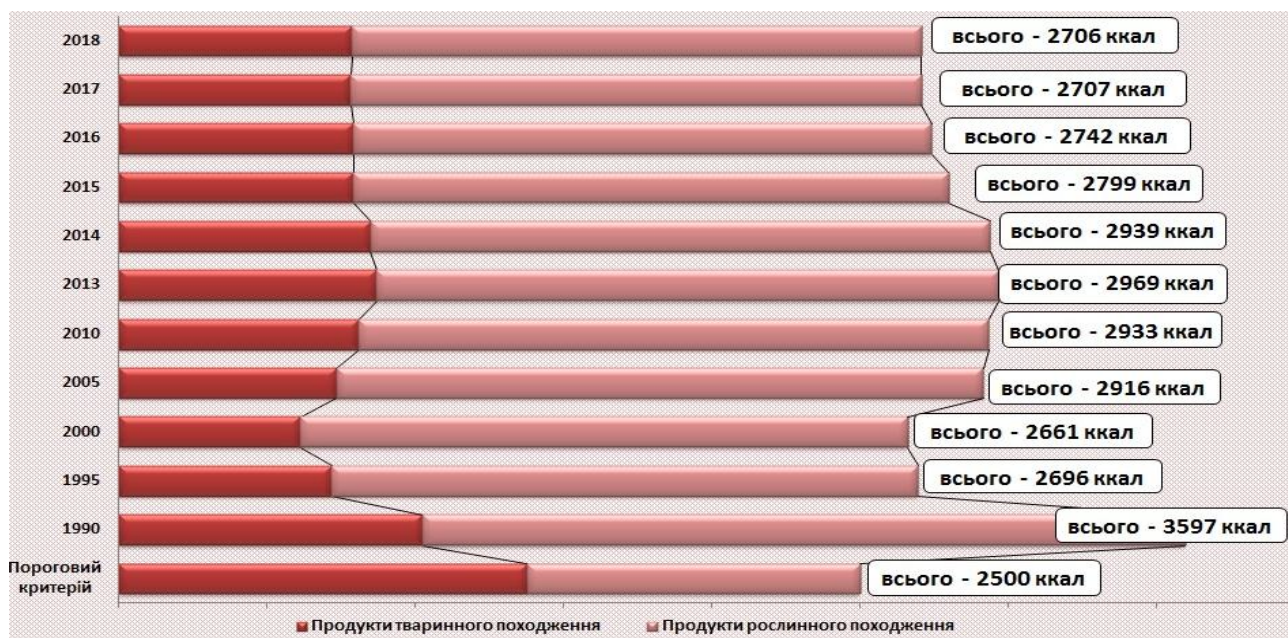

Рис. 1. Динаміка середньодобової калорійності раціону українця за 1990-2018 рр.

Джерело: [3].

За структурою основна частка калорійності раціону забезпечується завдяки споживанню продукції рослинництва – 1919 ккал, або 71%. На продукцію тваринництва припадає 29%, що складає 787 ккал.

Структури споживчих продовольчих витрат порівняно з попереднім роком суттєвих змін не зазнала. Перші три позиції посідають витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 25% (1008 грн на домогосподарство на місяць), хліб і хлібопродукти –

14% (576 грн), молоко і молочні продукти – 14% (575 грн) (рис. 2).

У 2018 р., як і у попередні роки, задоволення потреб населення у продовольчих товарах у межах купівельної спроможності переважно забезпечувалося завдяки продукції вітчизняного виробництва.

Риба та рибопродукти, які виловлюються лише у водах морських економічних зон, займають найбільшу частку у кошику українця – 80%. Це пов'язано з особливостями біологічного циклу

вирощування риб і рибопродуктів державами на морських узбережжях.

Висока частка імпорту сформована по групі «Олії рослинні» (близько 43%). Такий стан імпорту обумовлений ввезенням тропічних олій, а саме пальмової та кокосової олії. Вони займають близько 90% імпорту в нашу країну та користуються попитом у вітчизняних виробників продукції харчової промисловості.

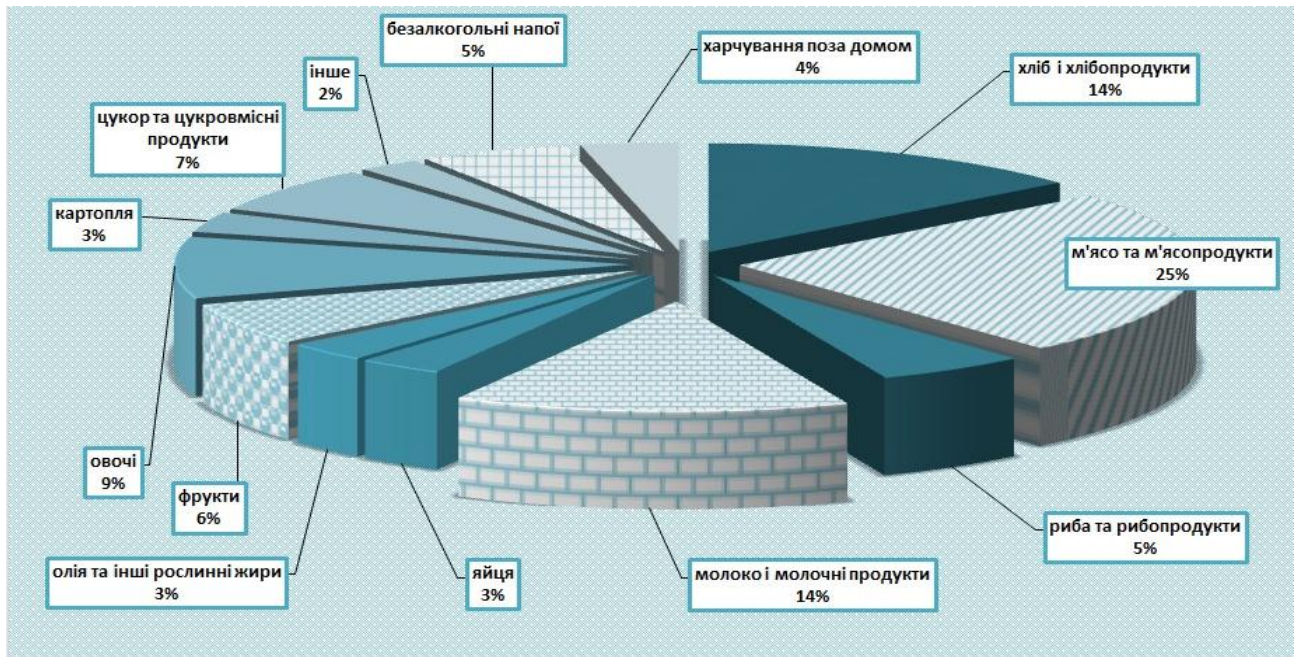

Рис. 2. Структура сукупних споживчих витрат на харчування у 2018 р.

Джерело: [3].

У плодово-ягідній групі значна частка імпорту у внутрішньому продовольчому споживанні (35,9%) пояснюється ввезенням значних обсягів екзотичних плодів, на які утримується активний попит з боку вітчизняного споживача, проте їх культивування не властиве для України (банани, цитрусові, ківі тощо) [3].

Сьогодні гостро стоїть питання про зняття мораторію на ринок земель сільськогосподарського призначення, що може сприяти збільшенню можливості виробництва більшої кількості продуктів харчування [9].

Для визначення рівня продовольчої безпеки країни формується індекс продовольчої безпеки, який дозволяє оцінити політику держави та ефективність роботи її установ у сфері продовольчої безпеки. Формується цей індекс із трьох основних груп показників продовольчої безпеки країн світу: 1) рівень доступності та споживання продуктів харчування; 2) наявність і достатність продуктів харчування; 3) рівень якості і безпеки продуктів харчування.

Україна займає 63-є місце зі 113 країн, які брали участь у рейтингуванні. На першому місці Сінгапур, у

якого індекс продовольчої безпеки складає 85,9, на другому – Ірландія (85,5), на третьому – Велика Британія (85,0). Країни колишнього Радянського Союзу: Росія – 42-е місце, Білорусь – 44-е місце, Азербайджан – 56-е місце, Казахстан – 57-е місце.

Індекс повинен використовуватися державами як інструмент для аналізу проблемних аспектів соціально-економічної політики і розроблення заходів щодо поліпшення ситуації.

Основними проблемами щодо забезпечення продовольчої безпеки в країні є такі.

Кліматичні умови. Мінливість клімату та схильність до впливу ускладнених, частих і посиленних екстремальних кліматичних явищ загрожують підірвати і навіть повернути назад прогрес, досягнутий на шляху ліквідації голоду і неповноцінного харчування.

Фінансові умови. Оптимальне поєднання елементів системи фінансового забезпечення продовольчої безпеки обумовлюють її основну мету: формування фінансової основи для сталого розвитку аграрного сектору економіки (в тому числі соціальної інфраструктури), підвищення конкуренто-

спроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Враховуючи недостатність власних ресурсів та обмежений доступ до залучених коштів, підприємства з виробництва продовольчої продукції, а саме аграрні виробники, не мають можливості своєчасного оновлення основних засобів, проведення закупівлі зернових для посівної компанії та заходів щодо вирощування продукції тваринництва.

Трудові ресурси. Ситуація з трудовим потенціалом, яка склалася в Україні, є проблемною. Оскільки трудовий капітал з кожним роком зменшується, виникає ситуація, за якої більшість аграрних виробників не забезпечені працівниками, а це призводить до втрат урожаю чи неможливості збільшувати обсяги вирощування тварин в аграрних підприємствах [10].

Політичні умови. Нестабільність політичної ситуації в країні призводить до погіршення ситуації в бізнес-середовищі. Більшість малих і середніх підприємств не мають можливості вести бізнес, адже вони зосереджують свою діяльність саме в аграрному секторі. Передусім це великі ставки оподаткування, відсутність державного регулювання цін на аграрну продукцію та державної підтримки загалом.

Висновки. Необхідними та достатніми умовами для моніторингу та оцінювання їх успішного здійснення в пріоритетних галузях сільського господарства та продовольчої безпеки можна визначити такі:

- партнерство у сфері клімату, сільського господарства та продовольчої безпеки на національному та місцевому рівнях має важливе значення для управління кліматичними ризиками, пов'язаними зі стихійними лихами (наприклад, екстремальні метеорологічні явища), і прийняття рішень у галузях сільського господарства та продовольчої безпеки. Саме на національному та місцевому рівні приймаються рішення, що стосуються політики, планування та управління ризиками, а також заходи щодо забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій;
- налагоджений зв'язок учених у галузях сільського господарства та продовольчої безпеки, служб популяризації сільськогосподарських знань і спільноти осіб, які приймають рішення, забезпечуючи поліпшення та розширення прикладних досліджень для задоволення відповідних потреб користувачів;
- держава як суб'єкт системи фінансового забезпечення продовольчої безпеки, акумулюючи та перерозподіляючи фінансові ресурси, має брати участь у створенні умов, що забезпечать основу ведення розширеного відтворення, використовуючи такі інструменти, як субсидії на сільськогосподарське

виробництво і матеріально-технічні ресурси; лізинг сільськогосподарської техніки і племінних тварин з використанням бюджетних коштів; підтримка страхування врожаю сільськогосподарських культур; фінансування інвестиційної діяльності та ін.

Таким чином, в умовах загальної глобалізації та інтеграції України у світове господарство необхідно відстоювати національні інтереси та удосконалювати систему фінансового забезпечення аграрного сектору економіки на основі консолідації ресурсів держави та бізнесу.

Список використаних джерел

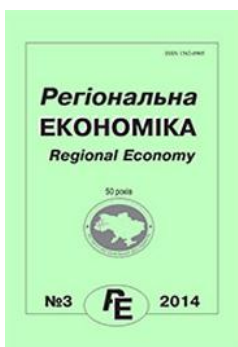
1. *Global Hunger Index 2017. The Inequalities Of Hunger.* Washington; Dublin; Bonn, 2017. 52 p. URL: <http://www.globalhungerindex.org/pdf/en/2017.pdf>
2. Про прийняття за основу проекту Закону України про продовольчу безпеку України: постанова Верховної Ради України 14.06.2011 р. № 3498-VI. *Законодавство України:* сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3498-17>
3. Продовольча безпека в Україні у 2018 році. Огляд основних індикаторів. *Економічний дискусійний клуб:* сайт. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2018-roci-oglyad-osnovnyh-indikatoriv>
4. *Державна служба статистики України:* сайт. 2019. URL: www.ukrstat.gov.ua
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. *Законодавство України:* сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
6. Піскунова О. В. Статистичний аналіз динаміки рівня продовольчої безпеки України. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. № 6. URL: <http://global-nationalin.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r>
7. Резнікова О. С. Проблеми світової продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент та бізнес.* 2010. Вип. 154, ч. 2. С. 252-260. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_15_4_2/10ros.pdf
8. Гмиря В. П. Особливості фінансово-кредитного механізму фінансування сільськогосподарських підприємств Черкаської області. *Інноваційна економіка.* 2012. Вип. 3. С. 249-252.
9. Гмиря В. П., Власюк С. А. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Економіст.* 2013. № 3. С. 34-35.
10. Пчелянська Г. О. Бідність населення та її вплив на формування продовольчої безпеки. *Бізнес Інформ.* 2017. № 8. С. 167-172.

References

1. *Global Hunger Index 2017. The Inequalities Of Hunger* (2017). Washington; Dublin; Bonn.. Retrieved from <http://www.globalhungerindex.org/pdf/en/2017.pdf>
2. Pro pryynyattya za osnovu proektu Zakonu Ukrayiny pro prodovol'chu bezpeku Ukrayiny [On the adoption of the draft Law of Ukraine on Food Security of Ukraine as the basis] (2011). Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine, adopted on 2011, Jun 14, 3498-VI. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3498-17> [in Ukrainian].
3. Prodovol'cha bezpeka v Ukrayini u 2018 rotsi. Ohlyad osnovnykh indyikatoriv [Food security in Ukraine in 2018. Overview of key indicators] (2018). *Economic Discussion Club*: Website. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analytika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2018-roci-oglyad-osnovnyh-indyikatoriv> [in Ukrainian].
4. *State Statistics Service of Ukraine*: Website (2019). Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
5. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 6 travnya 2015 roku «Pro Stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrayiny» [On the decision of the Council of National Security and Defense of Ukraine on May 6, 2015 «On the National Security Strategy of Ukraine»] (2015). Presidential Decree, adopted on 2015, May 26, 287/2015. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].
6. Piskunova, O. V. (2015). Statystychnyy analiz dynamiky rivnya prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny [Statistical analysis of dynamics of the level of food security of Ukraine]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 6. Retrieved from <http://global-national.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r> [in Ukrainian].
7. Reznikova, O. S. (2010). Problemy svitovoyi prodovol'choyi bezpeky v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky [Problems of world food security in the conditions of globalization of economy]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Seriya: Ekonomika, ahraryny menedzhment ta biznes – Scientific bulletin of the national university of life and environmental sciences of Ukraine. Series: Economics, agricultural management and business*, 154:2, 252-269. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_15_4_2/10ros.pdf [in Ukrainian].
8. Hmyrya, V. P. (2012) Osoblyvosti finansovo-kredytneho mekhanizmu finansuvannya sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv Cherkas'koyi oblasti [Features of financial-credit mechanism of financing of agricultural enterprises of Cherkasy region]. *Innovatsiyna ekonomika – Innovative economy*, 3, 249-252. [in Ukrainian].
9. Hmyrya, V. P., & Vlasyuk, S. A. (2013). Rynok zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya v Ukrayini: suchasnyy stan ta problemy rozvytku [Agricultural land market in Ukraine: current state and development problems]. *Ekonomist – Economist*, 3, 34-35. [in Ukrainian].
10. Pchelyanska, H. O. (2017). Bidnist' naseleennya ta yiyi vplyv na formuvannya prodovol'choyi bezpeky [Population poverty and its impact on food security]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, 167-172. [in Ukrainian].

Надійшло 04.12.2019 р.

Науково-практичний журнал «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Науково-практичний журнал «Регіональна економіка» – це фахове науково-практичне видання, у якому висвітлюються такі теоретичні та прикладні питання: формування і реалізація державної регіональної політики в Україні, проблеми соціально-економічного життя регіонів, їх територіального розвитку, природокористування та екологічної безпеки, соціальної політики, транскордонного співробітництва, розвитку сільських територій, інвестиційно-інноваційної політики, фінансів і банківської справи.

Журнал «Регіональна економіка» включений до Переліку наукових фахових видань України (Наказ МОН України від 7.10.2015 р. №1021).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus**, Польща – з 2012 року.

Сайт журналу: www.re.gov.ua